

A falu fogalmaival együtt feledésbe merülnek a napi élet dolgaiba színt, érdekességet hozó szokások, az évszázadok korongján formálódó hagyományok. Elhagyásuk végtelen vesztesség. A szerzők kerülik a nosztalgiát, tömör szavú kalauzok, a falu életéről szóló soraik olvastán mégis nosztalgiafájdalom bennünk, és kételkedünk, hogy adhat-e pótlást a város a népi világ elveszett rendjéért. A falu tárgyait a modern élet gazdagon pótolja, kényelmesebb, emberibb életet biztosítanak a *dolgok*, de ami eltűnt vagy eltűnőben van: farsangolás, balázsolás, pünkösddőlés, betlehemezés, fonóba járás, tengerihántás, húsvétolás stb. micsoda békéltető rendje volt az életnek! Helyettük mit ad az urbis? És egy másik áramlat, divat ellen is fölráz népi hagyományaink ismertetése: a flegmaság, az ünnepélyes pillanatok fitymálása ellen. Hiszen Kósa és Szemerkenyi falujában mindig pontosan tudták — és tudják —, minek s hogyan kell *megadni a módját*, hogy az élet rendje, természet diktálta hullámválása megmaradjon. Ilyenképpen didaktikus könyv is az Apáról fiúra, nevelő szándékú: ősi értékrendet állít olyan ifjúság elé, amely jó része tiszta érzésekkel, de tanácstalanul érkezik, s nemegyszer — az esküvőjükre farmerban „slattyogók”-ra gondolok — *magukszegényítők*. Akárcsak a falu hagyományaitól *divatból* megszabadulni vágyó falusi fiatalság is. Kósa és Szemerkenyi okulásul idézik Illyés Gyulának a népmeséről írott szavait, miszerint a „népek, mint a gyermekek, a művészetük, a szokásaik hagyományaként megőriztek fejükben egy sereg nagyon-nagyon régen kapott tanácsot”.

Kósa és Szemerkenyi műve jelentős cselekedet és próbálkozás, hogy a népünkben fölgyűlt jó tanácsok ne vesszenek feledésbe. A könyv függeléke, amelyet a szerzők hamuban sült pogácsával teli tarisznya gyanánt a kötet végére „függeszteknek”, útravaló: életbe induló gyermekeink hasznos, kifogyhatatlan társa lehet. Néprajzi Biblia-olvasmányként azonban Kósa László és Szemerkenyi Ágnes Apáról fiúra című könyvét kell a kezükbe adnunk. (*Móra*, 1973.)

ÓDOR LÁSZLÓ

Mezőberény története

Új, jelentős művel gyarapodott helytörténeti irodalmunk: Mezőberény újra-telepítésének 250. évfordulójára, 1973 őszén megjelent a nagyközség monográfiája. A Békés megyei helytörténetírásnak közel egy évtizede rangja van. Az igényes, magas szintű helytörténeti munkák sorát 1965-ben Orosháza története és néprajza nyitotta meg, ugyanebben az évben hagyta el a nyomdát a Sárreti írássok című tanulmánykötet (Szeghalom, 1965), majd a községalapítás jubileumára készült, népszerűsítő, de jórészt új kutatásokra épülő újkígyósi, kevermesi, mezőkövácsházi emlékkönyv következett. Ebbe a sorba tartozik az Olvasókönyv Békés megye történetéhez című dokumentumgyűjtemény két kötete, A Tanácsköztársaság Békés megyében című gazdag forrásanyagra támaszkodó tanulmánykötet (Békéscsaba, 1969) és a Tanulmányok Békéscsaba történetéből (Békéscsaba, 1971). Mindegyik könyv kiadására a helyi tanácsok vállalkoztak — a tanácsköztársasági emlékkötetet a megyei tanács a Békés megyei pártbizottsággal közösen adta ki —, ami jól tükrözi, hogy *Békés megyében a tanácsok a mecénás szerepét vállalták: kezdeményezték és anyagi erőforrásaikból támogatták a történeti kutatásokat*. Másutt is van erre példa, az utóbbi években egyre több, ám a Békés megyei helytörténeti munkák — a publikációk számával és magas színvonalával — kiemelkedő helyet foglalnak el a helytörténetírás mezőnyében. Ez a tanácsok támogatása mellett annak köszönhető, hogy *a megyében képzett, ambiciózus, jó értelemben lokálpatrióta kutatógárda nevelkedett fel*.

A kétkötetes monográfia testesebb első kötete Mezőberény történetét, a második a helység művelődéstörténetét és néprajzát tárgyalja. A két rész szerves egység, de külön-külön is logikusan rendszerezett, egységes ismeretanyagot képez. Hadd tegyük mindjárt hozzá: helyeseljük, hogy a munkaközösség a település történetének alapos föltárásán túl a népelet és a művelődéstörténet földolgozására is vállalkozott. A mű arányaiból kirajzolódik — amit az igen tanulságos szerkesztői utószó is megfogalmaz —, hogy *a részletekig leásó történeti vizsgálódás volt az elsődleges*, más szóval a köztörténetben monografikus teljességre törekedtek, amit a művelődéstörténeti és néprajzi kutatásban — különböző okok miatt — már nem vállaltak. *A népelet legfontosabb jelenségeinek föltárása és a néhány művelődéstörténeti fejezet* így, a teljesség igénye nélkül is *értékes többletet hoz a kimondottan történeti kötet mellé, színesíti, gazdagítja a Mezőberényről nyújtott széles történeti tablót.* Ezzel igazolja a szerkesztői elképzelést, amely egybevág a korszerű tudomány igényével: komplex módon, vagyis több oldalról, több szaktudomány eszközeivel megközelíteni a kutatás tárgyát.

A monográfia, a népmozgalmi vizsgálatot is számítva, 14 fejezetben tárgyalja Mezőberény történetét. A korszakolás vagyis a községtörténet fejezetekre osztása és a fejezetek közel egyező fölépítése, rendező elve szakavatott, következetes szerkesztői koncepcióra vall. Egyetlen szerző sem elégszik meg a korszak eseménytörténetének megrajzolásával, hanem minden korban vizsgálják a község gazdasági helyzetét, a termelés különböző területeit, a lakosság társadalmi rétegezettségét. Rendszerint a gazdasági és társadalmi struktúra ilyen elemzése alapozza meg a politikai élet árnyalt bemutatását.

A község határának az 1723. évi újratelepítés előtti történetéről két fejezet tájékoztat. *Ifjú Kürti Béla* a legrégebb településnyomoktól a honfoglalásig tekinti át a környék történetét. Munkája részint leíró, anyagközlő, ugyanakkor az egész Dél-Alföldre kitekintő földolgozása a föltárt régészeti leleteknek. A leíró részek a monográfia arányait tekintve túlméretezettnek, részletezőnek tűnnek, de az aprólékos számbavétel — a helyismeret és a további kutatások érdekében — föltehetően igazolni fogja a szerzőt. *Szefű László* nehezebb helyzetben volt, hiszen írásos emlékek csak a 14. század derekától ismeretesek a középkori Berényről. Az adatok hiányát úgy hidalja át, hogy széles történeti anyag ismeretét alapján kísérletet tesz a tágabb környék, a Körösök vidéke középkori történetének rekonstrukciójára. Ez izgalmas, tudományos vállalkozásnak bizonyult.

Az 1723-ban kezdődő újratelepüléstől a 48-as polgári forradalomig terjedő korszak történetét *Implom József* dolgozta fel — mintaszerűen. Munkáját széles körű anyagismeret, a források tisztelete jellemzi. *Szabó Ferenc*, a monográfia szerkesztője két fejezetet vállalt: a Habsburg-önkéntnyuralom és a kiegyezéstől az első világháborúig tartó kor földolgozását. Az utóbbi Mezőberény történetének kulcsfontosságú időszak, mivel az idő tájál alakult a település arculatát a legutóbbi évtizedekig meghatározó mezővárosi jelleg, amelynek különböző életmegnyilvánulásait a néprajzi fejezetek szerzői (különösen Szilágyi Miklós) elemzik igen tanulságosan. Fontos ez a korszak azért is, mert akkor bontakozott ki Mezőberényben — a vihársarki mozgalmakkal egyidőben — az agrárszocialista mozgalom. Szabó példászerűen elemzi a dualizmus gazdasági és társadalmi struktúráját, majd a politikai élet rövidebb jellemzése után a helyi földmunkás és szociáldemokrata mozgalmakat. Földolgozása Implom fejezetével együtt kiemelkedik a monográfia különben egyenletes szintű, alapos történeti fejezetei közül.

Az első világháború és a forradalmak időszakát *Irányi István*, az ellenforradalmi rendszert *Köteles Lajos* és *Farkas József* ismerteti. A fölszabadulástól napjainkig ívelő negyedszázad történetét négy szerző (*Siklósi Ferenc*, *Molnár Pálné*, *Jakab Mihály*, *Dütsch Zsolt*) írta meg, s fejezeteik a kötetnek éppen egynegyedét teszik. Kérdés, nem jelent-e ez arányeltolódást? Ha a fölszabadulás óta végbement gazdasági, társadalmi változások jelentőségét nézzük, csak helyeseltethetjük a szerkesztés és a szerzők törekvését a közelmúlt ilyen gazdag bemutatására. Egyrészt

e negyedszázad sokoldalú tükrözése nem rövidítette más korszakok jellemzését, másrészt éppen a legújabbkor történetének tényeken nyugvó, hiteles rajza hatalmas tudatformáló hatást fejthet ki. A mezőberényi monográfia bátran élt ezzel a lehetőséggel: őszintén, tárgyilagosan, az eddig ismert monográfiák közül a legalaposabban dolgozta fel egy helység legújabbkori történetét.

A művelődéstörténeti fejezetek nyereségei a monográfiának: itt a tiszántúli „kismezőváros” iskolaügyéről, művelődési intézményrendszéről olvashatunk, csemeget kap az érdeklődő a Petőfi mezőberényi kapcsolatait föltáró — szűkszávú, de lényegre törő — fejezetben, és újdonságot Berény sporttörténetének vázlatában.

A mezőberényi népélet rajza nem nyújtja a történeti részben következetesen keresztülvitt monografikus teljességet. Szabó Ferenc szerkesztői utószava erre magyarázattal szolgál. Milyen szerepet szánt a monográfia tervezetét kidolgozó szerkesztő és a kiadó a néprajzi fejezeteknek? — Már a futó áttekintésből kiderül, hogy elsősorban Mezőberény három nemzetiségének jellemzőbb néprajzi sajátosságait, másfelől a nemzetiségek együttéléséből szerveződő mezővárosi társadalom közösségi életét kívánták dokumentálni. A három nemzetiség néprajzi arculatának tükrözéséhez jó választásnak bizonyult, hogy szokásaik és táplálkozási hagyományaik bemutatását külön fejezetekre bízták. *Hathy Tibor* a magyar, *Tábori György* a szlovák, *Banner József* a német népi kultúra jegyeit vizsgálja, s bár leíró anyagközlésük nem törekszik teljességre és rendszerezésük sem azonos, a nemzetiségek szokásaiban és táplálkozásában megragadják azt, ami sajátosnak, az egyes kultúrák fontos jellemzőjének tartható. Az összehasonlítás és a szintézis feladatát *Szilágyi Miklós* vállalta, a Mezővárosi közösség és néphagyomány című fejezetben. Szilágyi újszerű vizsgálódásra vállalkozott: egy kismezővárosnak a gyűjtés idején már nem funkcionáló paraszti kultúráját elemzi az archivális források és a népi emlékezet, kisebb részben saját megfigyelései alapján. Ilyen kutatást eddig jószerevével csak Erdei Ferenc végzett Makón és általában az alföldi mezővárosokra vonatkozóan. Csupán az izgalmasabb tárgyköröket kiemelve: Szilágyi vizsgálja a berényi közösség kapcsolatát szomszédaival és a földesúrral, az etnikai különbségek elhatároló szerepét a közösség életében, a nemzetiségek önértékelését, végül a polgárosodás hatását.

Szilágyi kitekintő, az alföldi tájban gondolkodó szemléletmódját követi *Varga Gyula* a paraszti gazdálkodás leírásában, és a dokumentáció alaposságát, történeti és társadalmi adatolását tekintve nem marad el mögötte *Hentz Lajos* Népviselői fejezete sem. Jó áttekintés olvasható a kötetben a helyi népművészet emlékeiről (*Bartóki József—Hentz L.*), a népi építkezésről (*Hentz L.*), a határ és a belterület földrajzi neveiről (*Adamik Mihályné—Molnár Ambrus*). Elismerést érdemel a népviselő, a népi építkezés és a gazdálkodás gondosan összeválogatott illusztrációs anyaga. Végül is a néprajzi fejezetek betöltik a kívánt szerepet, sőt Szilágyi Miklós összegező tanulmánya a monográfia keretein messze túlmutató, különösen az Alföld-kutatásban kiválóan hasznosítható tanulságokat is hoz. Amit pedig nem dolgoztak fel Mezőberény népéletéből (népdal, népi orvoslás, kismesterségek stb.), annak a kutatására maga a szerkesztő ad indítást. Hiányérzetet kelt, hogy a rangos, tudományos megalapozottságú monográfia nem közöl idegen nyelvű összefoglalót (leginkább német és szlovák összegezés lett volna indokolt), amely növelhette volna a könyv tudományos hasznát, olvasottságát.

A monográfia két kötete 1005 oldal terjedelmű. Kérdés, egy közel 13 ezer lakosú nagyközségnek nem túlméretezett vállalkozás-e ezeroldalas könyvet kiadni a maga történetéről. Bizonyos, hogy a kiadás a helyi költségvetés jelentős erőforrásait igényelte. Ám Mezőberényben megértek a feltételek arra, hogy önismereti vállalkozásra jelentős összeget fordítsanak. Megvoltak az előfeltételek anyagiakban és a tudat szintjén: a községi vezetők céltudatos elhatározásában, lakóhelyszeretetésében. Végére is sok-e az ezer oldal vagy kevés? A két kötetben aránytalanul részletező leírást alig találni, inkább még növekedhetett volna a terjedelem, ha például minden néprajzi tárgykörre akad kutató. Az újabb helytörténetírás eredményei a mér-

cét magasra tették. Ehhez méltót alkotni csak elmélyült, új ismereteket adó anyag-feltárással lehet, ahogyan a mezőberényi munkaközösség tette. A ráfordítás a mai és ezután felnövő nemzedékek helyismeretében, az egész környék közművelődésében, politikai életében és nem utolsósorban tudományos életünkben hoz majd gyümölcsöket. (Mezőberény Nagyközség Tanácsának Kiadása, 1973. Szerkesztette Szabó Ferenc.)

JUHÁSZ ANTAL

Bertha Bulcsu: Balatoni évtizedek

Magyar Tenger... Európa legnagyobb édesvízi tava... Az első szerelem emléke... A tavalyi balatoni nyaralás költségei... A füredi strandon ellopták a táskarádiómat... — Mindenki vagy volt már a Balaton mellett, vagy ezután szeretne rövidebb-hosszabb időt a tó partján eltölteni. Mindannyian valamilyen módon érdekelték vagyunk Balaton-ügyben. A tó nem hagy bennünket közömbösen. Múltja a mi sorsunk, jövője a mi jövőnk. Kérdezetlenül is véleményünk, kritikánk, elképzelésünk van a Balatonról.

Magam sem tudok elfogulatlanul szólni róla. Nekem szülőföldem a Balaton. Én még emlékszem arra az időre, amikor a balatoni hajók zászlólevonással tisztelegtek. Ha hajó jött szembe, egy matróz hátraszaladt a fedélzeten, és leeresztette, majd újra fölhúzta a hajó zászlaját. A szembejövő is. Üdvözölték egymást a vizenjárók. Szép szokás volt. Egy tenger nélküli ország hajóinak köszöntése és szerencsekívánata. Ma már nem eresztik le a zászlót a hajók a Balatonon, ha találkoznak. Megsűrűsödött a hajóforgalom. Nyáron, a füredi kikötőben naponta húsz hajó indul és érkezik. Ki győzné húzogatni-eregetni a hajók tatján a zászlót? Változik a világ a Balaton körül. Profanizálódik, uniformizálódik. Új szokások, új életstílus alakul ki a tó partján.

A Balatonról szóló irodalom sem hagy közömbösen. Rengeteget írtak már róla. Lóczy Lajos kezdeményezésére még a múlt század végén a Magyar Földrajzi Társaság páratlan tudományos vállalkozást indított el: harminckét kötetből álló könyvsorozatot jelentetett meg *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* címmel. Egyetlen tóról, egy tényérnyi vízfületről és a környező világról harminckét kötetnyi írás! Az érdeklődésnek ezzel a fokával talán egyetlen tájegység sem dicsekedhet a világon. S a tudósok dolgozatai mellett gazdag bőséggel születtek és születnek a művészek, írók vallomásai. Eötvös Károlytól Illyés Gyuláig, Mészöly Gézától Egry Józsefig és tovább.

A Balatonról szóló könyvtárnyi tudományos és szépirodalmi mű után mi újat mondhat, aki arra vállalkozik, hogy könyvet ír a Balatonról? Eötvös Károly immár klasszikus műnek számító útirajza, vagy Illyés gyönyörű Balaton-könyve után érdemes az írónak ekkora fába vágni a fejszét? A tó lecsapolására a múlt század elején szőtt délibábos elképzelések nem valósultak meg. A tó vize bizonyára a jövőben sem fog elapadni. Amíg lesz Balaton, addig írni is fognak róla. A Balaton, úgy látszik, mint téma is kimeríthetetlen.

A Balaton-irodalom legújabb termése, Bertha Bulcsu Balaton-könyve nem tudományos értekezés, nem művészi fotók kísérszövege, nem esszé, nem bédeker, nem útirajz, és még egy sor „nem”. Bertha könyve a *Magyarország felfedezése* sorozatban látott napvilágot, s mindenekelőtt a jelent, a mai és a közelmúlt valóságát ábrázolja. Tárgya nem a Balaton, hanem a Balaton élete. A könyv nem egyszerűen a Balatonról szól; Bertha a Balaton életrajzát írta meg.